

Ontspoorde wetenschap

Van dezelfde auteur verschenen:

Valse vooruitgang. Bedrog in de Nederlandse wetenschap

De Koningin van Plan Zuid. Geschiedenissen uit de Beethovenstraat

De bal is niet rond. Verrassende feiten over voetbal

De Dordtse magiër. De val van volksheld Karel Lotsy

Frank van Kolfschooten

ONTSPOORDE WETENSCHAP

**Over fraude, plagiaat en
academische mores**

Dit boek is ook verkrijgbaar als eBook

Het schrijven van dit boek werd mede mogelijk gemaakt dankzij de steun van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten en van Stichting Democratie en Media

FONDS Bijzondere
JOURNALISTIEKE PROJECTEN

© 2012, Frank van Kolfschooten
Alle rechten voorbehouden

Boekverzorging Mulder van Meurs

NUR 600

ISBN 978 94 91567 02 5

www.uitgeverijdekring.nl/titel/ontspoorde-wetenschap

www.frankvankolfschooten.nl

Inhoud

Inleiding

7

1. Andermans veren

27

2. In de publicatiezeepbel

115

3. Valse kennis

141

4. Twintig jaar na *Valse vooruitgang*;
een evaluatie

275

Verantwoording en dank

291

Bronnen

293

Register

315

Inleiding

Voorgeschiedenis

In 1993 publiceerde ik *Valse vooruitgang. Bedrog in de Nederlandse wetenschap*. Het was geïnspireerd op het boek *Betrayers of the truth. Fraud and deceit in the halls of science* van de Amerikaanse wetenschapsjournalisten William Broad en Nicholas Wade. Zij beschreven daarin vele geruchtmakende voorbeelden van frauduleus onderzoek uit de geschiedenis van de wetenschap. Na lezing van hun boek had ik mij afgevraagd welke gevallen van wetenschappelijk bedrog er ooit in Nederland in de publiciteit waren gekomen. Ik kwam nauwelijks verder dan de onbewezen beschuldigingen van vervalsing die waren geuit in de affaire rond de Eindhovense chemicus prof.dr. Henk Buck en de Amsterdamse viroloog prof.dr. Jaap Goudsmit, en besloot zelf het terrein te gaan verkennen.

Ik stuurde eerst ruim vijfhonderd hoogleraren een enquête waarin ik vroeg naar voorbeelden van wetenschappelijk bedrog, dat ik in navolging van het Amerikaanse Office of Scientific Integrity definieerde als ‘het opzettelijk fabriceren of vervalsen van data, onderzoeksprocedures of data-analyses; plagiaat; frauduleuze handelingen bij het doen van onderzoeksvoorstellen, bij het uitvoeren van onderzoek, het rapporteren over onderzoek of het beoordelen van onderzoek’. Ik publiceerde daarnaast ook artikelen in universiteitsbladen en in *NRC Handelsblad* en riep de lezers op om mij meer voorbeelden te melden. Ook benaderde ik ruim honderd redacties van in Nederland uitgegeven wetenschappelijke tijdschriften en de besturen van alle universitaire faculteiten, met het verzoek mijn enquête te verspreiden.

Al deze methodes leverden me veel zaken op; alleen de medewerking van de universiteiten was gering. Slechts 19 van de 121 faculteiten brachten mijn enquête onder de aandacht van hun medewerkers en slechts één faculteitsbestuur meldde uit eigen beweging een plagiaatgeval.

Nadat ik alle verhalen had proberen te verifiëren hield ik in 1993 uit alle bronnen samen uiteindelijk 69 gedocumenteerde gevallen

van bedrog over: 35 keer ging het om plagiaat, 14 keer om ernstige fraude met onderzoeksgegevens. Ook hoorde ik allerlei vormen van onschuldiger schendingen van wetenschappelijke integriteit.

Bij mijn onderzoek ontdekte ik dat de wetenschappers Henk Tromp en Michel Korzec in 1977 een diepgravend artikel over wetenschappelijk bedrog hadden geschreven voor het weekblad *Intermediair*, dat in die tijd gratis werd verspreid onder alle hoogopgeleiden. De lezers konden een enquête insturen om eigen ervaringen te melden.

Zij kregen 256 enquêteformulieren en diverse brieven retour: 166 lezers meldden een of meer keren met plagiaat te maken te hebben gehad en 128 kenden een of meer vervalsingen. De conclusie van Tromp en Korzec luidde: 'Bedrog in de wetenschap is geen zeldzaam verschijnsel. Dit is voor diegenen die menen dat de wetenschapsbeoefening gekenmerkt wordt door een grote mate van eerlijkheid, redelijkheid en scepticisme wellicht een onthutsend feit.'

Opvallend was dat de *Intermediair*-lezers meldden dat de gevallen meestal niet in de openbaarheid waren gekomen en geen consequenties hadden gehad voor de bedriegers. Tromp en Korzec hadden in het weekblad niet de ruimte om bovengenoemde zaken gedetailleerd uit te diepen, wat de betrouwbaarheid van hun cijfers verminderde. Ik vond in 1993 vier keer minder zaken dan Tromp en Korzec, met dit verschil dat de in *Valse vooruitgang* beschreven zaken hard waren.

Over de omvang van bedrog in de Nederlandse wetenschap deed ik in 1993 geen uitspraak: 'Zelfs de suggestie dat ik alleen op het topje van de spreekwoordelijke ijsberg ben gestoten, is een misleidende metafoor, omdat onduidelijk is hoeveel ijsberg zich onder het wateroppervlak bevindt. (...) Een eerlijke onderzoeker zal moeten erkennen dat extrapolaties op grond van geringe bekende aantallen een slag in de lucht zijn.'

Buitenlandse auteurs ondervonden vergelijkbare problemen bij het vaststellen van de frequentie van wetenschappelijk bedrog. Sommigen, zoals Broad en Wade, verhulden dat met retoriek. Hun boek veroorzaakte indertijd vooral opschudding door hun ferme uitspraken: '[E]lk groot geval van fraude dat aan het licht komt, vertegenwoordigt honderdduizend andere, grote en kleine samen, die verborgen zijn in de drassige wildernis van de wetenschappelijke literatuur. De exacte frequentie van fraude in de wetenschap is minder belangrijk

dan het feit dát het voorkomt, en in een verre van verwaarloosbare mate. (...) De wortels van fraude zitten in de mand, niet in de rotte appels die af en toe in het blikveld van het publiek rollen.'

De Amerikaan Eugene Garfield wees er in 1987 terecht op dat Broad en Wade in hun boek niet meer dan vierendertig gevallen van fraude noemden, verspreid over liefst tweeëntwintig eeuwen van wetenschapsbeoefening: '[F]eit is dat we de omvang van wetenschappelijk bedrog gewoon niet weten. Merton heeft erop gewezen dat "er geen statistische gegevens zijn over de omvang van [afwijkende] praktijken en daarom geen epidemiologie van fraude in de wetenschap".'

Garfield voegde eraan toe 'dat het bijzonder moeilijk, zo niet onmogelijk blijft om met autoriteit te zeggen dat fraude aan het toemenen is, aan het afnemen of ongeveer hetzelfde als het altijd geweest is'. Desondanks lieten autoriteiten zich daar in de jaren negentig regelmatig toe verleiden, zoals hoofdredacteur Daniel Koshland van *Science*, die in 1991 in een redactioneel commentaar stelde dat 99,9999 procent van de wetenschappelijke artikelen 'accuraat en waarheidsgetrouw' is.

Dit getal was net zo goed willekeurig als de honderdduizenden fraudegevallen die volgens Broad en Wade onopgemerkt bleven. Topje van de ijsberg of rotte appels in een mand met verder fris fruit: het was onbeslisbaar.

Valse vooruitgang maakte in 1993 wel duidelijk dat wetenschapsfraude en plagiaat ook voorkwamen aan Nederlandse universiteiten en dat de afwikkeling van dergelijke zaken zich te vaak in het verborgene afspeelde. Ik pleitte in het boek voor betere regelgeving op dat punt en voor de komst van commissies die zulke zaken zorgvuldig zouden kunnen behandelen. Het zou nog enige jaren duren voordat aan die oproep gehoor werd gegeven. Er waren nieuwe fraude- en plagiaatschandalen nodig voordat de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU) in 2004 een gedragscode voor wetenschappelijk onderzoek opstelde en er vanaf 2005 aan universiteiten vertrouwenspersonen of integriteitscommissies werden ingevoerd, met daarboven een onafhankelijke beroepsinstantie Landelijk Orgaan Wetenschappelijke Integriteit (LOWI).

2011

Wetenschapsfraude kwam weer volop in de belangstelling nadat er in de nazomer van 2011 drie fraudezaken aan het licht kwamen. Vooral de grootschalige verzinsels van sociaal-psycholoog prof.dr. Diederik Stapel wekten verbijstering alom. Ook nu rees weer de vraag hoe vaak fraude eigenlijk voorkwam. *Valse vooruitgang* werd in deze periode geregeld aangehaald, omdat het sinds 1993 het enige overzichtswerk was gebleven over het verschijnsel in Nederland. Van diverse kanten kreeg ik de vraag of ik niet eens een herziene versie van het boek moest maken. Ik aarzelde. Het louter verzamelen van knipsels over zaken die sinds 1993 in de publiciteit waren gekomen en dat achter aan het oude boek plakken, ambieerde ik niet. Ik was vooral geïnteresseerd in zaken die nog níét algemeen bekend waren. Ik realiseerde me ook dat er sinds de verschijning van het boek zó veel was gebeurd, ook op regelgevingsniveau, dat het oorspronkelijke boek daarvoor totaal op de schop zou moeten. Bovendien was er nogal wat veranderd in de academische wereld sinds 1993. En tot slot was internet inmiddels uitgevonden. In 1992/1993 communiceerde ik nog per brief en telefoon. Internationale contacten per brief waren tijdrovend en (internationaal) bellen was duur. Voor documentatie moest ik destijds bibliotheken in het hele land af. De grote extra mogelijkheden die internet mij nu bood om mijn onderzoek te herhalen én te verdiepen, trokken me uiteindelijk over de streep.

Ingangen onderzoek

Ook bij het onderzoek voor deze opvolger van *Valse vooruitgang* wilde ik vooral casussen achterhalen en die zo gedetailleerd mogelijk beschrijven via gesprekken met zo veel mogelijk betrokkenen, ten einde de huidige reikwijdte van het verschijnsel optimaal in kaart te brengen. Mijn nieuwe onderzoek kreeg vijf ingangen: officiële cijfers en openbaar gemaakte adviezen van integriteitscommissies van universiteiten; individuele wetenschappers; literatuurdatabases; gepubliceerde adviezen van het Landelijk Orgaan Wetenschappelijke Integriteit; inzage in adviezen van integriteitscommissies, via een beroep op de Wet Openbaarheid van Bestuur.

Anders dan in 1993 waren veel universiteiten bereid om meer openheid van zaken te geven, al waren de verschillen per instelling